

Фразеологізми, їх лексичне значення. Уживання фразеологізмів у мовленні

Мета: дати учням уявлення про фразеологізм, його лексичне значення; виробляти навички до-
речного вживання фразеологізмів в усному та писемному мовленні; ознайомити школярів
із фразеологічним словником української мови, збагачувати словниковий запас учнів; роз-
вивати культуру мовлення, спостережливість

Хід уроку

■ I. Мотивація навчальної діяльності. Оголошення теми й мети уроку**Вступне слово вчителя.**

Сьогодні наш мовознавчий літак промчить маленькою країною, яка знаходиться поруч із
Лексикологією. А назва її — Фразеологія.

■ II. Актуалізація опорних знань**1. Перевірка домашнього завдання.****2. Питання до учнів.**

— Говорять, коли людина пише некаліграфічно- *як курка лапою*. Поясніть даний вислів.

■ III. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу**1. Слово вчителя.****1) Поняття про фразеологізм.**

Фразеологізм — це словосполучення (речення), яке за значенням дорівнює одному слову.
Наприклад, *пекти раків* — червоніти. До того ж значення власне фразеологізму не співпадає зі
значенням окремих слів, що входять до його складу. *Пекти* в значенні «обробляти вогнем» і
рак — у значенні «тварина, що належить до виду безхребетних» нічого спільного не мають із
почервонінням шкіри обличчя людини через хвилювання чи сором.

У деяких фразеологізмах стійке зрощення відбулося настільки давно, що вже й забулося
значення деяких окремих слів, хоча саме значення фразеологізму загальновідоме й цим висло-
вом широко користуються. До таких належить фразеологізм *байдики бити*. Які байдики, чому
їх б'ють?

2) Функція фразеологізмів.

Фразеологізми роблять мовлення вислівнішим, влучнішим, дотепнішим. Єдина з ними бі-
да: фразеологізми не мають правил, їх можна вивчити лише один по одному. Певний вантаж
цих висловів ми отримуємо в буденному житті й користуємося навіть не замислюючись.

У тестах ЗНО завжди є завдання з фразеології, тому варто поповнювати свій фразеологіч-
ний запас, читаючи класику української літератури та власне фразеологічні словники.

2. Робота з підручником.

1) Опрацювання теоретичного матеріалу

С. 58-60

РОЗДІЛ II. ФРАЗЕОЛОГІЯ

§ 20 Фразеологізми

Життя як найвища людська цінність

Фразеологізми — іскрометні скарби мовної образності (В. Ужченко).

Твої думки стають твоїм життям (Марк Аврелій).

Слово дня: промі́ння, ряст.

139

Визначте, у якому стовпчику подано словосполучення, що за значенням дорівнюють одному слову. Поясніть значення цих словосполучень. У разі потреби скористайтеся довідкою. Складіть речення з виділеними словосполученнями. Пригадайте, як вони називаються.

розбити глек
піймати облизня
пекти раків
кусати лікті
ловити г'ав

розбити вікно
піймати kota
пекти млинці
кусати грушу
ловити рибу

Довідка: залишитися ні з чим, посваритися, шкодувати за чим-небудь, червоніти, марно витрачати час.

Пригадуємо:

- 1 Що називаємо фразеологізмами?
- 2 Назвіть фразеологізми, які найчастіше використовуєте ви чи члени вашої родини в мовленні.

Шукаємо відповіді на запитання:

- 1 Як виникають фразеологізми? Де можна прочитати, що вони означають?
- 2 Чи бувають фразеологізми багатозначними? Серед фразеологізмів є синонімічні й антонімічні?
- 3 Для чого використовують фразеологізми в мовленні?

Відповідно до запитань сформулюйте особисті цілі.

2) Виконання вправ і завдань

Фразеоло́гія — розділ мовознавчої науки, який вивчає фразеологізми, їхні значення й уживання їх.

Фразеологі́зм — стійке сполучення двох і більше слів, яке в процесі мовлення передає одне значення, надає мовленню виразності, емоційності, образності. Наприклад: *набрати в рот води* — мовчати; *як сніг на голову* — зненацька.

З-поміж фразеологізмів трапляються багатозначні. Наприклад: *роззявити рота* — 1) уважно слухати; 2) бути враженим; 3) бути неуважним; 4) говорити щось. Відомості про значення, походження, уживання, фразеологізмів подано у **фразеологічних словниках**.

Фразеологізми, близькі за значенням, але які мають різний лексичний склад, називають **фразеологічними синонімами**. Наприклад: *ні те ні се, ні риба ні м'ясо, ні пава ні г'ава*.

Фразеологізми можуть утворювати **антонімічні пари**: *рукою подати* — *за тридев'ять земель*; *хоч греблю гати* — *як кіт наплакав*.

140

Виберіть із зображень ті, що утворюють фразеологізми. Поясніть їхні значення. У яких ситуаціях використовують фразеологізми? Складіть із ними речення.

Гострий

Отримати

Місце під

- 141** Випишіть фразеологізми. Із трьох з них складіть речення, підкресліть підмет і присудок.

Грати з вогнем, на ноги поставили, київські каштани, важкий хліб, чорний хліб, сонячне проміння, висипати насіння, підкрутити гайку, крутити носом, в'язи скрутити, каламути-ти воду, материнська порада, китайська грамота.

- 142** Виберіть із дужок слово, що утворює разом із поданим фразеологізм. Поясніть значення фразеологізмів. Запишіть їх.

Годувати (варениками, сирниками, жданиками); (гілку, квітку, небо) прихилити; топтати (килим, доріжку, ряс); викинути з (сумки, хати, голови); передати куті (меду, солі, цукру); сісти в (трамвай, калюжу, крісло); заварити (каву, кашу, чай).

Довідка: неодноразово обіцяти зробити щось, але не дотримуватися обіцянок; бути готовим зробити все можливе й неможливе для когось; жити; перебільшувати; забути; зазнати невдачі; затіяти щось дуже складне, клопітне, що загрожує неприємними наслідками.

- 143** Виконайте завдання.

I група: Пригадайте й запишіть якомога більше фразеологізмів зі словом «голова».

II група: Пригадайте й запишіть якомога більше фразеологізмів зі словом «шия».

- 144** Уставте замість крапок потрібні фразеологізми. Поясніть їхні значення. Поміркуйте, з якою метою використано фразеологізми.

1. Мені казали, що ви родичі. Такий він мені родич, як ... .
2. Хоч і пізня осінь, а надворі теплінь. Таку пору здавна в народі називають ... .
3. Майдан увесь заставлений возами так, що й ... .

Довідка: бабине літо, сьома вода на киселі, курці ступити ніде.

- 145** Випишіть синонімічні фразеологізми, поясніть їхні значення. Складіть речення із двома синонімічними фразеологізмами.

3. Робота з прислів'ям.

Прочитайте народні прислів'я, укажіть ужиті в них фразеологізми. Розкрийте зміст кожного зі сталих висловів і фразеологізмів, склавши словничок. Яку людську рису характеризує кожне з прислів'їв?

Йому розуму не позичати. У нього в голові не всі дома. Думає, що Бога за бороду спіймав. Покажу йому, де раки зимують. Не доглянув оком, то вилізло боком. У нього щоразу з переляку душа в п'яти втікає.

Словник: *розуму не позичати* — хто-небудь дуже розумний, тямущий; *у голові не всі дома* — бути нерозумним, нерозсудливо міркувати, діяти; *Бога за бороду спіймав* — думає, що досяг у чомусь особливих успіхів; *покажу, де раки зимують* — покараю; *не доглянув оком* — не пильнував когось або щось, не встеріг; *вилізло боком* — мало погані наслідки; *душа в п'яти тікає* — дуже злякатися.

4. Робота зі словником.

Знайдіть у словнику й поясніть фразеологізми.

Гав ловити — ... (*не слухати, бути неуважним*);

єдиним фронтом — ... (*разом*);

п'яте через десяте — ... (*непослідовно*);

товкти воду в ступі — ... (*повторюватись*).

5. Лексична робота.

Перепишіть речення. Підкресліть фразеологізми, поясніть їх значення.

І ця тиха, до краю довірлива розповідь перевернула чоловікові душу. (*М. Стельмах*) З вами хоч на край світу. Я, дядечку, добре бачу, але вам із великого голоду трохи баки забило.

■ IV. Закріплення знань, умінь і навичок

Творче завдання.

Складіть речення з поданими фразеологізмами. Поясніть значення сталих виразів.

Пекти раки, лити сльози, ні пари з вуст, молоко на губах не обсохло.

■ V. Підсумок уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон».

■ — На уроці я навчився (навчилася)...

■ VI. Домашнє завдання

1) Вивчити теоретичний матеріал

2) Виконати вправу 144 с.60 (Вставити замість крапок дібрані із довідки фразеологізми).